

УДК 378.016.811.161.1'243

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ РОСІЙСЬКОМОВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Николаєнко В.В., канд. пед. наук (Київ)

У статті розглядаються найбільш актуальні аспекти реалізації компетентісного підходу в процесі формування російськомовної комунікативної компетенції іноземних студентів.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентісний підхід, комунікативна компетенція.

Николаєнко В.В. Компетентностный подход к формированию русскоязычных коммуникативных умений иностранных студентов. В статье рассматриваются наиболее актуальные аспекты реализации компетентного подхода в процессе формирования русскоязычной коммуникативной компетенции иностранных студентов.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, компетентностный подход, коммуникативная компетенция.

Nikolayenko V.V. The Formation of Russian Language Communicative Skills of Foreign Students: Competence Approach. The most important aspects of implementing a competence approach to the formation of Russian language communicative skills of foreign students are analyzed in the article.

Key words: competence, competent, competence approach, communicative competence.

Перспективний розвиток вищої школи у XXI столітті вимагає зміни пріоритетних цілей освіти. Модернізація освітнього процесу орієнтована на продуктивну освіту, внаслідок якої студент пізнає стратегію і освоює систему освітньої діяльності, переглядає індивідуальні знання і взаємодіє як з іншими суб'єктами освітнього процесу, так і з навколишнім світом.

Однією з найперспективніших ліній дидактичних і методичних досліджень в Україні найближчими роками має стати опрацювання технологій компетентісно орієнтованого підходу до навчання у вищій школі.

Компетентнісний підхід – це наріжний камінь Болонського процесу, реалізований у більшості європейських країн на рівні національних освітніх стандартів. Як відзначає А.Л. Андреев, з відносно локальної педагогічної теорії даний підхід поступово перетворюється в суспільно значуще явище, що претендує на роль концептуальної основи освітньої політики як на державному рівні, так і на рівні впливових міжнародних організацій та наднаціональних об'єднань, включаючи, зокрема, Європейський союз [5].

Мета статті полягає у розгляді сучасних наукових підходів до формування російськомовної комунікативної компетенції іноземних студентів, зокрема, компетентнісного підходу як провідного.

Поняття “підхід” у науковій літературі трактується як спрямованість на різні аспекти навчального процесу, становлення особистості майбутнього фахівця. Будь-який підхід об'єднує в собі вихідні поняття, принципи та технології педагогічного процесу [3]. У широкому сенсі підхід виступає як загальна методологічна основа дослідження і навчання в конкретній галузі знань.

Компетентнісний підхід до організації навчання покликаний забезпечити перехід від освітньої парадигми, в межах якої студент є “об'єктом навчальних впливів” до парадигми педагогічного процесу, що сприяє створенню атмосфери саморозвитку і професійного становлення фахівця.

Основу компетентнісного підходу складають смислові установки людини, які формуються тільки в її діяльності. Ще Л.С. Виготський уважав, що особистість формується не тільки під педагогічним впливом, але й на основі накопичення власного досвіду, осмислення й усвідомлення його значущості для професійного саморозвитку та самоствердження майбутнього фахівця в професійній діяльності [1].

Під поняттям “*компетентнісний підхід*” розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей особистості.

У даній статті автор поділяє точку зору І.В. Тер-Авакян на особливу значущість компетентнісного підходу в навчанні російської мови. За словами І.В. Тер-Авакян, “кінцевою метою мовного навчання в межах компетентнісного підходу має стати розвиток комунікативних здібностей студентів на основі формування ряду компетентнісних (діяльнісних) умінь в області комунікації” [9: 3].

Компетентісний підхід почав використовуватися в зарубіжній освіті з 60-х років ХХ ст., згодом він був освоєний і у вітчизняній практиці.

Вітчизняна педагогіка має вже певні напрацювання в цьому напрямі. Проблему компетентності на різних рівнях аналізу розробляли С. Гончаренко (тлумачення явища компетентності), І. Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань), А. Василюк (сучасні підходи до компетентності вчителів), К. Корсак (цивілізаційна компетентність), І. Ящук (життєва компетентність особистості), В. Ковальчук (соціальна компетентність), А. Михайличенко, В. Аніщенко (професійна підготовка на основі стандарту компетентності), О. Локшина та інші.

Однак слід зазначити, що в теоретичному плані не всі питання достатньо досліджені. Це стосується насамперед понятійно-термінологічного апарату проблеми. Справа в тому, що, використовуючи терміни “компетенція”, “компетентність”, “компетентний”, вчені ще не дійшли згоди щодо їх визначення. Деякі з них, наприклад, такі поняття як “компетенція” і “компетентність” використовують як синоніми (Дж. Равен) [4].

Отже, передумовою ефективного використання компетентісного підходу в усіх сферах здобуття кваліфікацій і, зокрема, у викладанні іноземних мов, є понятійно-термінологічна визначеність. Це стосується передусім чіткого окреслення відмінностей між двома найбільш уживаними поняттями “компетенція” і “компетентність”. Ми погоджуємося з думкою російського вченого А.В. Хуторського, який визначає “компетенцію” як сукупність взаємопов’язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), необхідних людині для якісної продуктивної діяльності, а “компетентність” – як володіння людиною відповідними компетенціями, що передбачає особистісне ставлення до них та предмета діяльності [10].

Схожі погляди у вітчизняній науковій літературі висловила О.Т. Пометун, яка, аналізуючи досвід вищої школи, виокремлює *ключові, загальногалузеві та предметні компетентності*. На її думку, *ключові* – це надпредметні (міжпредметні) компетентності, що визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні види діяльності, ефективно розв’язуючи відповідні проблеми; *загальногалузеві* – це такі, яких студент набуває під час засвоєння знань із тієї чи іншої освітньої галузі

на всіх курсах університету; *предметні* компетентності – ті, яких студент набуває під час вивчення того чи іншого предмета на всіх курсах університету [6: 18].

З огляду на те, що різні якості особистості відіграють неоднакову роль у житті та діяльності людини, вчені спробували поділити компетентції на певні групи, встановивши своєрідну їх ієрархію. І.М. Фрумін, наприклад, поділяє компетентції на *ключові, базові, функціональні*. Під ключовими він розуміє компетентції, необхідні для життєдіяльності людини, пов'язані з її успіхами у професійній діяльності. Базові компетентції, на його думку, відображають специфіку професійної діяльності в конкретній галузі, а функціональні – сукупність функцій певного робочого місця, посади [11].

У 1996 р. на симпозіумі “Ключові компетентції для Європи”, який проводився Радою Європи, було сформульовано п'ять основних груп ключових компетентцій, оволодіння якими є визначальним критерієм якості освіти (*політичні й соціальні компетенції, міжкультурні компетенції, компетенції, що стосуються володіння усною і письмовою комунікацією, інформаційно-комунікативні компетенції*) [4: 44].

С. Шишов пропонує виразити сукупність ключових компетентностей через перелік певних дій чи вмінь: вивчати, шукати, думати, співпрацювати, братися за справу та адаптуватися. І цей перелік є досить актуальним для сьогодення. Компетентність – це загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях та знаннях, здобутих завдяки навчанню [12: 17–18].

Як бачимо, різноманіття трактувань визначається відмінністю підходів, якими керуються автори робіт у визначенні сутності поняття “компетентність”. Одні віддають перевагу предметному, інші – особистісному, а треті – діяльнісному підходу в трактуванні сутності компетентності.

Всі ці підходи доволі односторонні. Не можна в підготовці студентів до професійної діяльності замикатися лише на її предметному аспекті, або розвитку певних здібностей, що забезпечують успішність виконання тієї чи іншої професійної діяльності, або формуванні сукупності вмінь, що становлять основу готовності до професійної діяльності. Практика показує, що багато випускників університетів володіють солідним запасом професійних знань і вмінь, але,

на жаль, не завжди успішно адаптуються в практичну, професійну діяльність.

За умов реалізації компетентнісного підходу до вивчення російської мови як іноземної студенти повинні володіти принаймні “ключовими компетентностями”. На думку науковців, це “грамотний” рівень володіння мовою (literacy), комп’ютерними навичками (information technology skills), володіння способами вирішення проблем (problem-solving skills), гнучким та інноваційним мислення (flexibility and adaptability to innovations), схильністю і здатністю до безперервної освіти (life-long learning). Базові компетентності вимагають, щоб лінгвістична освіта відповідала життєвим вимогам, а комунікативна компетентність (як готовність спілкуватися на занятті), у вузькому розумінні, була доповнена підготовкою до реального ділового спілкування [13].

Таким чином, головна мета компетентнісного підходу у викладанні російської мови як іноземної у ВНЗ полягає у формуванні всебічно розвиненої особистості студента, його теоретичного мислення, мовної інтуїції і здібностей, оволодіння культурою мовленнєвого спілкування і поведінки, що дозволить йому бути рівноправним партнером у міжкультурному спілкуванні російською мовою в побутовій, соціокультурній та навчально-професійній сферах.

У процесі навчання студентів-іноземців ми активно використовуємо наступні технології: метод проектів, розвиток критичного мислення через навчання читання та письма, метод дебатів, ігрові технології (мовні ігри, рольові ігри, драматизація), кейс-стаді, проблемні дискусії, технології інтерактивного навчання (в парах, малих групах), сценарно-контекстну технологію, мовний портфель, технологію модульного навчання.

Під час навчання студентів російської мови ми розподіляємо використання тієї чи іншої технології в залежності від цілей навчання і доцільності її введення на кожному етапі, і в той же час практично всі технології використовуються на кожному курсі.

Так, метод проектів, наприклад, починає застосовуватися для формування таких компетенцій, як інформаційна, комунікативна, особистісного самовдосконалення і т. ін. На I курсі студенти готують індивідуальні міні-проекти, виходячи надалі на парні і групові. На II курсі ця робота продовжується: змінюються теми проектів,

розширюються їхні горизонти. На III курсі додається творча складова: на основі знайдених і вивчених матеріалів складаються творчі проекти. Робота над проектом ускладнюється на IV та V курсах, коли студенти складають проекти безпосередньо пов'язані з їхньою майбутньою професійною діяльністю. Потрібно зауважити, що за Наказом МОН України №260 від 04.04.2006 року “Про забезпечення вивчення української (російської) мов іноземними студентами” на IV курсі виділено 75 годин, а на V курсі 105 годин на предмет “російська мова як іноземна” для студентів нефілологічних спеціальностей.

Одним із найбільш ефективних засобів розвитку дискурсної компетенції є презентація. Говорячи про презентації, ми виходимо з того, що це не просто представлення нової ідеї, а в більш широкому розумінні – монологічне мовлення з елементами публічної промови. У той же час сучасна презентація завжди супроводжується наочними матеріалами (слайдами, мультимедійними матеріалами), які характеризуються особливим функціональним навантаженням, схожим із заголовками, анотаціями, планами до есе.

Формування *навчально-пізнавальної компетенції* – це формування навичок навчальної діяльності, вмінь аналізувати свою діяльність. Навички систематизації, наприклад, формуються шляхом складання опорних схем, алгоритмів діяльності (алгоритм читання фахових статей, написання статей і т.ін.). Для формування даної компетенції активно використовуються самоконтроль і взаємоконтроль на заняттях.

Формування *комунікативної компетенції* відбувається поетапно за допомогою ігрових технологій, дискусій, технології кейс-стаді (особливо на IV та V курсах). При проведенні занять викладачі використовують кілька видів підручників і навчальних посібників, аудіо-візуальні засоби навчання, мультимедійні технології, адже неможливо навчити іноземної мови, не надаючи студентам можливості чути мову носіїв і бачити їхній стиль поведінки в тій чи іншій ситуації спілкування.

Спрямованість *комунікативної компетенції* означає володіння засобами реалізації різних соціальних ролей. Основний спосіб для цього – рольова гра. В якості моделі ділової гри можна використовувати мікроконференції, на яких студенти виступають із доповідями, опонуючи один одному. Ділова гра в цьому випадку

сприяє не тільки розширенню лінгвістичних знань студентів, вдосконаленню їх як комунікативних партнерів, але підвищує інтерес до майбутньої професії.

Рольові ігри проводяться на завершальному етапі роботи над темою на креативному рівні, що дозволяє здійснити перехід від репродуктивного етапу навчання до продуктивного.

Отже, можна зробити висновок про те, що у процесі навчання російської мови можлива реалізація компетентнісного підходу, необхідність використання якого не викликає сумнівів, оскільки найважливішою ланкою модернізації освіти є нові вимоги до її результату: випускник повинен не просто “знати”, а “вміти”, саме цей результат, на нашу думку, і зможе забезпечити компетентнісний підхід.

Під час реалізації компетентнісного підходу в навчанні російської мови виникає необхідність його поєднання з іншими сучасними методами і технологіями у викладанні іноземних мов. Перспективними і ефективними сучасними технологіями навчання мов є: дистанційне навчання за допомогою глобальної мережі, інформаційні, інтерактивні та комунікаційні технології.

Також у сучасній педагогіці визнані досить ефективними особистісно-орієнтовані технології навчання іноземної мови. Особистісно-орієнтоване навчання (Personality-centered Education) – це навчання, що “забезпечує розвиток і саморозвиток особистості студента, виходячи з виявлення його індивідуальних особливостей як суб’єкта пізнання” [7]. Слід зазначити, що до особистісно-орієнтованих технологій навчання відносять навчання у співпраці (cooperative learning) і метод проектів.

Зауважимо, що формування російськомовної комунікативної компетенції в сучасних умовах має виробляти навички та вміння використання основних комунікативних стратегій, якими користується суспільство: презентація, маніпуляція, конвенція [3]. Комунікативні стратегії відрізняються за рівнем відкритості, симетрії і способу комунікації: презентаційний тип є пасивною комунікацією; маніпуляційний – активною комунікацією, конвенціональний – інтерактивною комунікацією. Основними засобами для презентації є послання, для маніпуляції – повідомлення, для конвенції – діалог. Завданням презентаційної стратегії є повідомлення інформації.

Здійснюючи маніпуляційну комунікацію, її творці мають за мету управління ситуацією через керування поведінкою людей.

Включення даних комунікативних стратегій в освітній процес дозволяє навчати студентів за допомогою іноземної мови впливати на адресата, керувати його поведінкою, узгоджувати свою поведінку з діями інших людей, а також повідомляти їм будь-яку інформацію. Такий підхід дозволяє моделювати різні професійні ситуації, наприклад: презентація рекламного проекту, лекція (презентаційна стратегія), дискусія, круглий стіл, ток-шоу (конвенціональна стратегія), рольові ігри (маніпуляційна стратегія).

Таким чином, ми бачимо, що одним із ефективних способів вирішення завдань, що стоять перед викладачами іноземної мови у ВНЗ на сучасному етапі, має бути компетентнісний підхід у навчанні в поєднанні з новітніми технологіями, методами і з включенням у навчання сучасних комунікативних стратегій як основних моделей мовного впливу на адресата в різних видах діяльності, у тому числі і професійній.

Підводячі підсумки, можемо зазначити, що подальшої розробки компетентнісного підходу при навчанні російської мови як іноземної потребують наступні питання: формування єдиного розуміння компетенції, компетентнісного підходу, подальша розробка технології застосування компетентнісного підходу, формування ресурсної бази для реалізації компетентнісного підходу, контроль над реалізацією компетентнісного підходу, використання різних форм роботи, методів і прийомів для реалізації зазначеного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций / Л.С. Выготский. – М. : АПН РСФСР, 1987. – 342 с.
2. Гура О.І. Професійна адаптація викладача ВНЗ на етапі професійної підготовки: теоретико-методичний аспект : монографія / О.І. Гура. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – С. 71.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
4. Луніна І.М. Роль викладача в дистанційному навчанні в університетах Франції / І.М. Луніна // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. – 2006. – Вип. 30. – С. 44.

5. Огарев Е. Компетентность образования: социальный аспект / Е. Огарев. – СПб. : РАО ИОВ, 1995. – 245 с.
6. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О.І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18.
7. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : монографія / [В. Луговий, М. Левшин, О. Бондаренко та ін.]; заг. ред. В.П. Андрущенко, В.І. Лугового. – К. : Педагогічна думка, 2011. – 260 с.
8. Слободчиков В.И. Психология человека / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
9. Тер-Авакян И.В. Компетентностная модель языкового обучения в техническом вузе / И.В. Тер-Авакян // Известия Волгоград. гос. пед. ун-та. – Серия №1 (45). Педагогические науки, 2010. – С. 136–139.
10. Навчально-методичний комплекс зі спеціальності : 8000005 «Педагогіка вищої школи» / за ред. Н.М. Дем'яненко. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – Ч. 1. – 166 с.
11. Фрумин И.М. За что в ответе? Компетентностный подход как естественный этап обновления содержания образования / И.М. Фрумин // Учительская газета. – 2002. – № 36. – С. 4.
12. Шишов С.Е. Школа: мониторинг качества образования / С.Е. Шишов, В.А. Кальней. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – С. 17–18.
13. Millrood R. English teaching methodology / R. Millrood. – Moscow : Drofa, 2011. – 253 p.